

AIN KALLIS

ILM JA KÄITUMINE

Laisk ootab surma, varas vihmast ilma. Eesti vanasõna

Ilm on teada-tuntud kui tõhus tujurikkuja või -tõstja. Nii pole paukuv pakane eriline rõõmuallikas kunagi olnud. Juba 1934. aasta „Maamatsi kalendrist” võis lugeda: „Väljas paugub pakane, meeolelu kakane.”

Ilm ja allilm

Muidugi on tuju mõjutamise kaudu ilmal (ja kliimal) oma roll meie käitumise suunamisel.

Paljude riikide televaatajad teavad, et kõige ohtlikum paik maakeral on Midsomer Inglismaal. Iga nädal mõrvatakse seal vähemalt kolm kodaniku. Mõistagi soosib saareriigi kliima kuritegevust – aina udud ja vihmad!

1934. aastal kirjutas Oskar Angelus, ajakirja Eesti Politsei toimetaja: „Ing-

lise, eriti Londoni politseiametnikud teavad oma igapäevaste kogemuste põhjal juba ammu, et vargusi, samuti ka röövimisi ja tapmisi sünnib hoopis rohkem pimedal, udusel, vihmasel ajal, kui siis, kui paistab päike ja ilm on soe. Sellest ei saa veel muidugi järeldada, et udune ilm mõjutab kurjategijat, näiteks varguse toimepanemisel. On selge, et kurjategijad kasutavad meeleldi neile soodsat ilma kuritegude toimepanemiseks, et vihmasel ja pimedal ajal on kergem võõrast taskust võtta rahakott kui selgel päikesepaistelisel ilmal“.

Põhjamaades on kuritegevuse katalüsaatoriks jällegi kaamos, mis meie mõttemaailmas märgistavat sügise väsimuse ja talvise masenduse perioodi,

Ameerikas kardetakse aga kesksuvised kuumaperioodi...

Esimene teadlane, kes kvantitatiivselt uuris ilma ja käitumise vahelisi seoseid, oli XIX sajandil belglane Adolphe Quetelet. Ta leidis selge korrelatsiooni ilmanähtuste ja kuritegevusilmingute vahel sõltuvalt nii vanusest, soost, haridustasemest kui alkoholi tarimisest. Muide, ta arvas, et suvine kuumus viib füüsilise vägivalhani, talvine külm aga soodustab riiete jms rööve.

Teise tuntuma biometeoroloogi, Edwin Grant Dexteri uurimusi kajastati isegi Eestis. 1901. aastal ilmus Postimehes looke, kus selgitati ilma mõju joomisele: „Professor Dekster on leidnud, et külmadel kuudel joomine suu-

reneb, suvel väheneb.“ Samas aga: „mida suurem suvel niiskus on, seda rohkem sünnivad naha väljaauramised, ja selle pärast kaotab õlu oma jahutava omaduse ja tema asemele astub viin“. Veel leidnud uurija, et mida tugevam on tuul, seda rohkem on joojaid („Ameriklased ütlevad sellepärast, et tuul kõige parem kõrtsimeeste sõber on.“).

Kõigepealt üks näide, kuidas ilm võib kurikaelte (nagu meedias on kombeks saanud päte hellitavalt nimetada) tegemisi mõjutada. Nimelt põgenes 2014. aasta jaanuaris USA-s Lexingtoni vanglast Robert Vick. Juba järgmisel päeval oli ta tagasi – isegi külma-veerelisele röövlile oli -29°C vabaduses liig.

Nii või teisiti panevad arenenud riigid viimastel aastatel üha enam rõhku ilmastiku ja inimeste käitumise seoste uurimisele. Et Eestis on kuulutatud politsei prioriteediks kuritegude ärahoidmine, pole meilgi põhjust ses suhtes ükskõikseks jääda.

Tüli ei tõuse tuulest, ütleb vanasõna. Võib tõusta küll. Ameerika kooliõpetajad on tähele pannud, et tugevate tuulte (üle 6 palli) korral kipuvad õpilased kaklema, on rahutud, õpivad halvemini. Kuiva mäestikutuule ehk fööni mõjul sageneb Šveitsis liiklusõnnetuste arv 16–50% võrra. Selle Los Angelese „kolleegi“, Santa Anaks kutsutava kuuma tuule mõju on aga veelgi tuntavam. Aastail 1964–1965 registreeriti tolle pühakunimelise tuule ajal 64% enam tapmisjuhte kui tavaliselt. Eriti palju sooritati nn kiremõrva ja vägistamisi. Biometeoroloogide uurinud näitavad, et kuum tuul põhjustab positiivsete ionide hulga kasvu õhus. Neid ioone aga loetakse üheks migreeni, halva enesetunde ja ärrituvuse tekitajaks.

Peale halbade tuulte mõjutab inimeste enesetunnet ka kuumus koos kõrge õhuniiskusega. Ameerika uurimused näitavad, et sellistes ilmaoludes (eriti augustis) suureneb järsult mõrvade, vägistamiste ja sissemurdumiste arv.

Viimastel aastakümnetel on kuumalained sagenenud ka Eestis. 2003. aasta juulikuise palavuse aegu kurtis Tallinna kiirabi peaarst Raul Adlas, et kuumalained toovad kaasa vägivalla sagenemise: inimesed kaklevad, satuvad avariidesse. Samal ajal suureneb ka enesetapukatsete arv (Tallinnas oli tol ajal kahe nädalaga 18 juhtu!).

Väike säde paneb suure metsa põlema

1967 on läinud USA ajalukku aastana, mil maad raputasid rassirahutused. Psühholoogide ja meteoroloogide arvamus langeb nende põhjusi vaagides kokku: vaestes elurajoonides valitsevad pinged ja stress vallandusid plahvatuseks. Sädemeks sai ilmanähtuste kombinatsioon, mida on raske taluda ka siis, kui muid muresid hingel polegi. New Yorgi Ida-Harlemi linnajaos valitses juulis mitu päeva lämmatav palavus. Temperatuur varjus seisis 30 plusskraadi lähedal, kõrge niiskuse protsent pani naha leemendama, oli tuulevaikus. Mölluks läks siis, kui üks politseinik tulistas surnuks kakkuses noa haaranud puertoriikolase. Lööminud, põletamised ja kõik muu sellega kaasnev levis üle maa. Kerge vihm ei jahutanud hulki maha, vaid küttis sauna veelgi kuumemaks. Kirgi rahustas alles paduvihmahoog rahutuste kolmandal päeval. Ilmateated on sellistel aegadel ühed oodatuid uudised.

Mida suurem tuisk, seda parem tuua, teadsid me esivanemad. Tõepoolest aitab tuisk varaste jälgi kustutada, värskel lume ajal aga istuvad vargadröövliid kodus kui metsloomad urus, on kinnitanud Tallinna politseinikud. Nende sõnul võivad kodanikud rahulikult hingata ka tugevama pakase ning suviste valgete ööde ajal. Samuti austavad vargad mõningal määral jõulurahu. Eks viibi inimesed sel ajal ka rohkem kodus ning kelmide tööpiirkond aheneb.

Otsene statistika kuritegevuse ja ilma seoste kohta Eestis seni puudub. Staažikail korralvalvureil on aga kogunenud omi tähelepanekuid. Tartu politsei kunagine pressiesindaja Peeter Rehema täheldas, et nii kainestusmajade täitumine kui ka kuritegelik käitumine on mõningal määral ühenduses nädalapäevadega (loomulikult reede) ning tsüklonite vaheldumisega. „Elementaarne, Watson: reedeti ja palgapäevadel on loomulik, et inimesed lõõgastuvad,“ ütles Sherlock Holmes. Kuulus detektiiv oli küll hea psühholoog, kuid seda, et tsüklonite eel kiputakse kuritarvitama nii tulivett kui ka külmrelvi, polnud ta küll täheldanud.

Nõnda see ometi on. Kaasaja ühe tuntuma klimatoloogi Helmut Landsbergi järgi on „ilma faasis heas korrelatsioonis inimeste elu röömude ja tragöödiatega“. Tsükloni teatavas faasis, nimelt siis, kui õhurõhk järsult lan-

geb, on märgatud nii haiguste ägenemist kui meeoleolu halvenemist.

Peale maise ilma mõjutavat meid kosmoseilm. „Päikeseplekkid on tõepoolest suur tähendus,“ on öelnud Švejk. „Ükskord ka ilmus päikesele sihuke plekk ja veel samal päeval sain ma Nusles „Banzeti“ kõrtsis peksa.“

Ilmaga on seostatud ka amokijooksuks kutsutavat nähtust ehk äkilist märatsushoogu koos meeletu ringitorramisega. „See on kuidagi seoses kliimaga, selle lämbe, tihenunud atmosfääriga, mis rusub närve nagu äikeseilm, kuni need lõpuks koost lahti kargavad. Malailane kargab äkki püsti, haarab pistoda ning jookseb tanumale...“ (Stefan Zweig, „Amokijooksja“).

On siis ilmal ka midagi positiivset pakkuda? Muidugi, eeskätt päikesepaiste, mille toimetab aju õnnehormooniks kutsutud serotoniini, mida kutsutakse hellitavalt ka õnnehormooniks.

Ja mis ootab inimkonda tulevikus? Vähemalt USA-le toovat kliimamuutused saajandi lõpuks kaasa senisele kuritegude registrile lisaks 22 000 mõrva, 180 000 vägistamist, 260 000 röövi...

Lugejale tahaks soovida vaid päikest! •

ALAMY

✎ Ain Kallis (1942) on meteoroloog, klimatoloog ja publitsist. Tema peamine uurimisvaldkond on Eesti kiirguskliima. Töötab peaspetsialistina Eesti keskkonnaagentuuris ja dotsendina Tallinna tehnikaülikooli meresüsteemide instituudis.